Türk dilçiliyinin əsasları
fənninin

PROQRAMI

BAKI-2016

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı Dövlət Universiteti

Magistratura pilləsi üçün
060201 Dilşünaslıq (Türkologiya) ixtisasl üzrə
İF-M 2796 Türk dilçiliyinin əsasları fənninin

PROQRAMI

Bakı Dövlət Universitetinin 18 iyul 2016- cı il tarixli R- 75 saylı əmrinə əmrinə əsasən nəşr edilir.

BAKI - 2016

TƏRTİB EDƏNLƏR: **Elbrus İslam oğlu Əzizov**
filologiya elmləri doktoru, professor

Məhərrəm Əvəz oğlu Məmmədov
filologiya elmləri doktoru, professor

Elmi redaktor **Məmmədəli Dünyamalı oğlu Novruzov**
filologiya elmləri doktoru, professor

Rəyçilər **Əzizxan Vəli oğlu Tanrıverdi**
ADPU-nin Azərbaycan dili və onun tədrisi metodikası kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor

İslam Dini oğlu Vəliyev
BDU-nun Türkologiya kafedrasının dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

İzahat vərəqəsi

Fənnin məqsəd və vəzifələri. Türk dilçiliyinin əsasları fənninin tədrisində əsas məqsəd magistrantların təhsilin bakalavr pilləsində türkologiyaya dair aldıqları bilikləri zənginləşdirmək, onları türk dillərinin və dilçiliyinin tarixi, türk iltisaqi quruluşunun əsas xüsusiyyətləri, türk dillərinin təsnifi, qədim və müasir türk dillərinin ümumi və fərqli xüsusiyyətləri, eləcə də türk dilçiliyinin müasir prob lemləri ilə tanış etməkdir. Burada türk dillərinin dünya dilləri içərisində yeri, digər dillərlə qədim tarixi əlaqələri barəsində geniş məlumatın verilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Fənnin tədrisi prosesində magistrantlar **bilməlidir:**

- Müasir türk xalqları və onların yerləşməsini
- Türk dilçiliyinin tarixini
- Türk dillərinin inkişaf dövrlərini
- Türk dillərinin quruluşunu
- Türk dillərinin abidələrini
- Türk dillərinin diğər dillərlə əlaqələrini

Bacarmalıdır:

- Türk dillərinin tarixi inkişafını izah etməyi
- Qədim və müasir türk dillərinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirməyi
- Türk dillərinin tədqiqi tarixinin əsas mərhələlərinin müəyyənləşdirməyi

Yiyələnməlidir: Müasir türk dillərini və dialektlərini müxtəlif dilçilik metodları ilə araşdırmağı

Fənnin tədrisi üsülları. Türk dilçiliyinin əsasları fənni mühazirə və məşgələ şəkilində tədris olunur.

Fənnin tədris planında yeri. Filologiya fakültəsində magis tratura pilləsində 060201 Dilşünaslıq (Türkologiya) ixtisası üzrə İF-M 2796 Türk dilçiliyinin əsasları fənni 30 saat mühazirə, 15 saat məşğələ olmaqla cəmi 45 saat həcmində tədris olunur.

Türk dilçiliyinin əsasları fənni Müasir türk dilləri, Qədim türk yazılı abidələri, Altayşünaslığın əsasları fənləri ilə əlaqəli şəkildə tədris olunur.

Fənnə ayrılan illik saatın mövzular üzrə cədvəli

№	Mövzuların adı	Mühazirə	Məşğələ
1.	Giriş.Orta əsrlərdə türk dillərinin Şərq ölkələrin-də öyrənilməsi	2	
2.	Türk dillərinin Qərbi Avropa ölkələrində öyrənil-məsi	2	2
3.	Türk dillərinin Rusiyada öyrənilməsi	2	
4.	Türk dillərinin inkişaf dövrləri (ən qədim dövr)	2	2
5.	Türk dillərinin inkişaf dövrləri (qədim, orta, yeni)	2	
6.	Türk dillərinin quruluşu (fonetik və leksik)	2	2
7.	Türk dillərinin quruluşu (morfoloji, sintaktik)	2	
8.	Türk dillərinin təsnifi	2	2
9.	Qədim və müasir türk dilləri	2	
10.	Bulqar qrupu dilləri	2	2
11.	Oğuz qrupu dilləri	2	
12.	Qıpçaq qrupu dilləri	2	2
13.	Karluq – uyğur qrupu dilləri	2	2
14.	Sibir türk dilləri	2	
15.	Türk dilçiliyinin müasir problemləri	2	1

I Mövzu: GİRİŞ

Kursun məqsəd və vəzifələri. Dillərin geneoloji və tipoloji təsnifi. Türk dillərinin dünya dillərində içərisində yeri. Türk dilləri Altay dillərində biri kimi. Türk dillərinin qədim tarixi əlaqələri

Türk dilçiliyinin dövrləşdirilməsi: 1) XI-XVIII əsrlər; 2) XIX əsrin əvvəllərindən XX ortalarına qədər; 3) XX əsrin ortalarından sonrakı dövr. Dövrləşmənin əsas prinsipləri. Dövrlərin mənbələri və xarakterik cəhətləri.

Orta əsrlərdə türk dillərinin Şərq ölkələrində öyrənilməsi. M.Kaşğarinin "Divanü lüğat-it-türk" əsəri (XI əsr) türk dilləri (ləhcələri) haqqında ilk ensiklopedik mənbə kimi. M.Kaşğari tərəfindən türk dillərinin müqayisəsi. M.Kaşğari türk lüğətçiliyinin banisi kimi. XIII-XV əsrlərdə türk dillərinin öyrənilməsi. Lüğətçilik və qrammatika sahəsində tədqiqatlar: İbn Mühənna. "Hilyətül-insan və həlbətül-lisan" (XIII əsr); Əbu Həyyan əl-Əndəlusi. "Kitab-əl idrak li-lisan əl-ətrak" (XIV əsr); Hinduşah Naxçıvani. "Sihahül-Əcəm" (XIV əsr); "Ət-töhfət üz-zəkiyyə fil lüğət it-türkiyyə" (XIV əsr); Əlişir Nəvai. "Mühakimətül lüğəteyn" (XV əsr).

(2,3, 4,16, 18)

II Mövzu:Türk dillərinin Qərbi Avropada öyrənilməsi.

XVI əsrdə İtaliyada türk dillərinə dair əlyazma halında vəsaitlərin meydana çıxması. XVII əsrdə türk dili haqqında əsərlərin nəşr olunması (İ.Meqizer, A.Riyo, F.Meninski). XVIII əsrdən başlayaraq Fransada türk dilinin tədqiqinə marağın daha da artması. Jan Batist Daniel Holdermanın (XVIII əsr), A.Joberin (XIX əsr), J.Deninin, L.Bazenin, İ.Melikovanın (XX əsr) əsərləri. İsveç, Almaniya, Macarıstan, Danimarka, Finlandiya, Polşa və s. ölkələrdə türkoloji araşdırmalar. F.İ.Tabbert-Stralenberqin, H.Vamberinin, V.Tomsenin, K.Brokelma- nın, A.M. fon Qabenin, Q.İ.Ramstedtin, M.Rəsənenin, Q.Yarrinqin, V.L.Kotviçin və başqalarının fəaliyyəti.

(3,4, 12)

III Mövzu: Türk dillərinin Rusiyada öyrənilməsi.

Mirzə Kazımbəy, V.V.Radlov, P.M.Melioranski, S.Y.Malov və başqalarının xidmətləri. *Sovet dövründə türk dilçiliyinin inkişafı*

(S.Y.Malov, N.K.Dmitriyev, N.A.Baskakov, A.M.Şerbak, E.R.Tenişev, Ə.N.Nəcib, B.A.Serebrennikov, N.Z.Hacıyeva, F.Zeynalov, Ə.Rəcəbli və b.).

(2,3,4,18)

IV-V Mövzu:Türk dillərinin inkişaf dövrləri

Türk dillərinin tarixi inkişaf mərhələləri. Ən qədim türk dövrü. Qədim türk dövrü. Orta türk dövrü. Yeni türk dövrü. Dövrlərin xarakterik xüsusiyyətləri. Türk dillərinin inkişaf mərhələlərinin tədqiqində N.A.Baskakovun rolu.

(3, 5, 20)

VI- VII Mövzu:Türk dillərinin quruluşu

Türk dillərinin fonetik quruluşu. Saitlər. Samitlər. Fonetik hadisə və qanunlar. Türk sistemli dillərin fonetik quruluşunun spesifik cəhətləri.

Türk dillərinin qrammatik quruluşu. İltisaqilik. Kök sözlərin quruluşu. Əsas nitq hissələri. Köməkçi nitq hissələri. Cins kateqoriyasının yoxluğu. Söz birləşmələri. Qrammatik əlaqələr. Sadə cümlə. Mürəkkəb cümlə. Söz sırası.

Türk dillərinin leksik quruluşu. Dilin əsas lüğət tərkibi. Türk mənşəli sözlərin səciyyəvi əlamətləri. Ayrı-ayrı türk dillərinin lüğət tərkibindəki fərqlər. Türk dillərində monqol, Çin, sanskrit, fars, ərəb və slavyan mənşəli sözlər.

Əlavə ədəbiyyat: 9, 10, 14, 15, 17, 21, 22, 23

VIII Mövzu:Türk dillərinin təsnifi

Türk dillərinin təsnifi problemi. Təsnifin prinsipləri (coğrafi, fonetik, fonetik-qrammatik əlamətlərin, arxaik və yeni əlamətlərin,

dilin və xalqların tarixini üzvi surətdə bağlı götürməklə qrammatik quruluşun və lüğət tərkibinin nəzərə alınması). Təsniflərin nöqsanları. Türk dillərinin təsnifində N.N.Berezin, V.V.Radlov, S.Y.Malov, G.Dörfer, T.Təkin, N.A.Baskakov, F.Zeynalov və b. rolu.

(1,3, 4,)

IX Mövzu:Qədim və müasir türk dilləri

Qədim türk xalqları və dilləri. Müasir türk xalqları və dilləri. Qədim və müasir türk dillərinin tədqiqi. Türk dillərinin öyrənilməsinin əsas istiqamətləri. Müxtəlif əlifbalarla(run, uyğur, soqd, ərəb və s.) yazılmış türk abidələrinin tədqiqi. Rus dilində və digər dillərdə türkizmlərin araşdırılması.

(3, 5, 6, 11,12, 13, 16, 19)

X Mövzu: Bulqar qrupu türk dilləri

Bulqarlar haqqında ümumi məlumat. Qədim bulqar dili. Müasir çuvaş dili və onun türk dilləri arasında mövqeyi. Çuvaş dilinə dair araşdırmalar.

(1,3,4,6)

XI Mövzu: Oğuz qrupu türk dilləri

Oğuzlar haqqında ümumi məlumat. Azərbaycam, türk, türkmən və qaqauz dillərinin tarixi, əsas xüsusiyyətləri, dialektləri tədqiqi, abidələri.

(1,3,4,10)

XII Mövzu: Qıpçaq qrupu türk dilləri

Qıpçaqlar haqqında ümumi məlumat. Müasir qazax, qaraqalpaq, qırğız, Altay, noqay, tatar, başqırd, qaraçay- balkar, qumuq, Krım- tatar və karaim dillərinin tarixi, əsas xüsusiyyətləri, dialektləri, tədqiqi və abidələri.

(1, 3, 4, 9)

XIII Mövzu: Karluq- uyğur qrupu türk dilləri

Karluq və uyğur tayfaları haqqında ümumi məlumat. Müasir özbək, yeni uyğur, sarı uyğur və salar dillərinin tarixi, əsas xüsusiyyətləri, dialektləri, tədqiqi və abidələri.

(1,3,4,9)

XIV Mövzu: Uyğur- oğuz qrupu türk dilləri

Müasir Tuva, tofalar, xakas, şor, çulum və baraba tatarlar dillərinin tarixi, əsas xüsusiyyətləri, tədqiqi.

Saxa (yakut), urum dillərinin türk dilləri arasında mövqeyi, əsas xüsusiyyətləri, dialektləri, tədqiqi.

(1,3,4,9)

XV Mövzu:Türk dilçiliyinin müasir problemləri

Türk dillərinin tarixinin dövrləşdirilməsi. Türk dillərinin diferensiasiyası problemi. Türk dillərinin təsnifi problemi. Türk xalqlarının ortaq ünsiyyət dili problemi.

(3, 8,20)

Sərbəst işlərin mövzuları

1.M.Kaşğarinin “ Divanü lüğat- it – türk” əsəri
2. Türk dillərinin Qərbi Avropada öyrənilməsi
3. Türk dillərinin XIX əsrdə Rusiyada öyrənilməsi
4. Sovet dövründə türk dillərinin öyrənilməsinin əsas istiqamətləri
5. Orxon- Yenisey abidələrinin öyrənilməsi
6. Türk dillərinin fonetik quruluşunun öyrənilməsi
7. Türk dillərinin qrammatik quruluşunun öyrənilməsi
8. Türk dillərinin leksikoqrafiyası
9. Türk və qaqauz dillərinin öyrənilməsi

10. Özbək və uyğur dillərinin öyrənilməsi

Əsas ədəbiyyat

1.Xəlilov B. Türkologiyaya giriş. Bakı, 2006,383s.
2.Kononov A.N. Rusiyada türk dillərinin öyrənilməsi tarixi. SSRİ-də türk filologiyası. Bakı: Çinar-çap, 2006,351 s.
3.Zeynalov F. Türkologiyanın əsasları. Bakı, 1981, 347 s.
4.Баскаков Н.А. Введение в изучение тюркских языков.М., 1969, 384 s.

Əlavə ədəbiyyat

5.Əzizov E. Qədim və müasir türk dilləri haqqında // Heydər Əliyev və Azərbaycan filologiyası. Bakı: BDU-nun nəşri, 2003, s. 201-210.
6.Əzizov E. Çuvaş dili haqqında // Bakı Universitetinin xəbərləri, hum. elm. ser., 2006, № 2, s. 38-43.
7.Əzizov E. Vilhelm Tomsen və qədim türk yazısı abidələrinin öyrənilməsi // Bakı Universitetinin xəbərləri, hum. elm. ser., 2013, № 2, s. 5-11.
8. Hacıyev T.İ. Türklər üçün ortaq ünsiyyət dili. Bakı, 2013, 246 s.
9. Kazımov İ. Müasir türk dillərinin müqayisəli leksikası. II c. Bakı, 2010, 399 s.
10.Oğuz qrupu türk dillərinin müqayisəli qrammatikası.II hissə, Morfo logiya. Bakı, 1986, 133 s.
11.Rəcəbli Ə. Qədim türk yazısı abidələrinin dili.I-II hissələr.bakı, 2006.I hissə,647 s.; II hissə, 479 s.
12.Rəcəbli Ə. Qədim türk yazısı abidələri.4 cilddə.I-II cildlər Göytürk yazısı abidələri. Bakı, 2009; I cild, 567 s.; II cild, 463 s.
13.Rəcəbli Ə. Qədim türk yazısı abidələri.4 cilddə.III-IV cildlər Qədim uyğur yazısı abidələri. Bakı, 2010; IIIc.,663 s.; IV c., 489 s.

14.Türk dillərinin səs quruluşu. Metodik göstəriş. Tərtib edəni M.Qıpçaq. Bakı, 2005, 30 s.
15.Yusifov M. Oğuz qrupu türk dillərinin müqayisəli fonetikası. Bakı, 1984, 150 s.
16.Zeynalov F. Qədim türk yazılı abidələri (orta türk dövrü),Bakı, 1980, 96 s.
17.Дмитриев Н.К. Строй тюркских языков. М., 1962, 608 s.
18.Кононов А.Н. История изучения тюркских языков в России. Л., 1982,360 s.
19.Малов С.Е. Памятники древнетюркской письменности. М.-Л., 1951, 452 s.
20.Рамстедт Г.И. Введение в алтайское языкознание. М., 1957, 256 s.
21.Щербак А.М. Сравнительная фонетика тюркских языков. Л., 1970, 204 с.
22.Щербак А.М. Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков(имя). Л. 1977, 191 с.
23.Щербак А.М. Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков(глагол). Л. 1981, 183 с.